

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 8, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

**Nasyonal Sosyalizm’de Kadın: Mağdurluk ile Faillik
Arasında Tarihsel Bir Tartışma**

Fatih Keskin

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Haziran 2016

Bu makaleyi alıntılanmak için: Fatih Keskin, “Nasyonal Sosyalizm’de Kadın: Mağdurluk ile Faillik Arasında Tarihsel Bir Tartışma” *Fe Dergi* 8, no. 1 (2016), 183-192.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/15_13.html

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Nasyonal sosyalizm’de kadın: Mağdurluk ile faillik arasında tarihsel bir tartışma

Fatih Keskin*

Nasyonal Sosyalist rejimde kadınların rolleri ve konumları, 1970’lerden itibaren çeşitli çalışmaların konusu haline gelmiştir. Bu çalışmaların önemli bir kısmı kadın araştırmaları bağlamında ve “mağdur-fail dikotomisi” çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Geleneksel savlarla mağduriyet söylemi, kadınları kadın düşmanı bir rejimin cinsiyetçi politikalarının kurbanı olarak görmüştür. Buna karşılık faillik tezi, kadınların yalnızca doğrudan katılarak değil, koşulları kabullendikleri, müdahale etmedikleri ve kendilerini sorumlu görmedikleri ölçüde de eylemlerin bir parçası olduklarına vurgu yapmıştır. Ancak son yıllarda bu çerçeve kırılmış yeni bir yaklaşım olarak “farklı eylem alanları” kavrayışı öne çıkmıştır. Buna göre Nasyonal Sosyalizm altında kadınların davranışları mağdur veya fail ikilemi üzerinden değil, kadınların gerçekten etkin oldukları alan ve mekanların koşullarını gözetken, katılımcıların kendi yorumlarını da dahil eden bir bakış açısıyla ele alınmalıdır. Nihayetinde her üç yaklaşım da bir takım eksikliklerine rağmen; geçmişle yüzleşmeyi, kişisel payın araştırılmasını ve nihayetinde yeni bir bağlamın olabirliğin keşfini amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Nasyonal sosyalizm, kadın çalışmaları, mağdur-fail yaklaşımı, eylem alanları kavrayışı, tarihçilerarası tartışma

Women in national socialism: A Historical argument between victimization and perpetration

Women’s roles and positions under the National Socialist Regime, have become the subject of several studies since 1970’s. Most of these studies carried out in the context of women studies and “victim-perpetrator dichotomy”. Victimization discourse with its traditional rhetoric, counted women as the victims of both misogynist-patriarchal regime and gender policies. In response to this view, perpetrator approach emphasized that, women are part of the actions to an extent, in which not only they participate directly, but also accept the conditions, do not interfere and do not see themselves responsible. However this frame was broken in recent years and “different action spaces” understanding has become prominent as a new approach. According to this, behaviors of women under National Socialism, needs to be discussed by including participants’ individual interpretations and by taking places and areas where women play active role into the consideration, rather than a solely victim-perpetrator dilemma. Eventually, all these three approaches, despite some deficiencies, aims to face the past, to study personal share and to explore the possibility of an ultimate new beginning.

Keywords: National socialism, women studies, victim- perpetrator approach, action space conception, dispute between historians

Giriş

1970’li yıllardan itibaren Avrupa’da öğrenci hareketleri ile ilişkili olarak, patriarkal baskı mekanizmalarına karşı örgütlenen ve ayrımcılığa karşı çözüm yolları arayan yeni bir kadın hareketi oluşmaya başlamıştır. Bu hareketin bir uzantısı olarak öncülüğünü kadınların yaptığı ve bir tarafta günümüz toplumlarında kadının rolünü inceleyen, diğer tarafta ise tarihsel süreçte eylemde bulunan özne olarak kadını görünür kılmayı amaçlayan ve bugüne kadarki “history”ye “herstory”^[1] ile karşılık vermeye çalışan çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Nasyonal Sosyalizm de bu bağlamda kadın araştırmalarının ilgi alanı içine dâhil edilmiştir. Sosyal bilimciler ve tarihçiler

*Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Nasyonal Sosyalist iktidar sisteminin inşasında ve sürekliliğinde kadının rolü üzerinde düşünmeye başlamışlardır. Ancak bu çaba, bir tarafta Nasyonal Sosyalist geçmişle karşılaşma ve hesaplaşma, diğer tarafta bu rejim altında kadının rolüne dair yaygın görüşlerin ağırlığı nedeniyle kolay olmamıştır. Nitekim Hannah Arendt, Nasyonal Sosyalist geçmişi inceleme sorumluluğunun yarattığı güçlüğü, “[...] geçmişle hesaplaşmak [...] Büyük olasılıkla hiçbir geçmişle ama özellikle de bu geçmişle asla yapılamaz. En fazla ulaşılabilecek olan bunun farklı değil böyle olduğunu bilmek ve dayanmak, ardından bundan ne tür sonuçların çıkacağını izlemek ve beklemek” biçiminde ifade etmiştir (aktaran Kuhn 1993, 2). Bu rejimde kadının rolü ve iktidar ile ilişkisi ise baskın ve çoğunlukla kadını, erkeklerin egemen olduğu bir sistemde ancak “anne” rolüyle sınırlayan görüşlerin de eleştirisini beraberinde getirmiştir.

Nasyonal Sosyalist toplumda kadına dair genelleştirilerek yaygınlaştırılan resim tarihsel-somut yaşam konumlarından çok çelişkili, tutarsız, daha geleneksel ve bu nedenle faşist ideolojinin “kadın olma” ile ilgili görüşlerini yansıtmaktadır. [...] Eğer bir politik hareket olarak annelerimiz tarafından da ciddiye alınmak istiyorsa, özellikle Almanya’da bir kadın hareketi Nasyonal Sosyalizm’in oluşumu ve iktidarıyla ilgili gerçekçi ve zorlu bir tartışmadan kaçınamaz. Böyle bir tartışmada kadınların çektikleri acıların tarihini tanımlamak yetmeyecek, tersine bazı kadınların etkin suç ortaklığı ve çoğu kadının edilgen görmeme durumu tartışılmak durumunda kalınacak ve böyle bir hareketin öznel ve nesnel gerekçeleri ortaya çıkarılacaktır (Tröger 1977, 324).

Bu çalışma dönemin politik ortamını ve koşullarını göz ardı ederek kadınları yargılamak, tercihlerin ya da davranış tarzlarının ahlaki boyutlarını tartışmak amacıyla değildir. Geriye dönüp bakıldığında zor kabul edilebilir eylemleri psikolojik modeller içerisinden açıklama ereği de güdülmemektedir. Aslında yapılmak istenen temelde Nasyonal Sosyalist rejim altında kadının konumuna ve rolüne dair son yıllarda ağırlıklı olarak yine kadın araştırmacılar tarafından üretilen tezleri ve yaklaşımları tartışmaya açmaktır. Böylelikle alışlagelmiş, neredeyse şematik savların değerlendirilmesinin mümkün olabileceğine, hafıza politikaları aracılığıyla yeni başlangıçların yapılabileceğine inanılmaktadır.

Bir Dönemin İzini Sürmek

Hafıza politikalarıyla uğraşmak gerekli olduğu kadar aynı zamanda sancılıdır da. Bu süreçte yalnızca çevremizdekilerle değil, aynı zamanda ama özellikle de kendimizle olan ilişkimizde unutulmuş olanla değişik bağlar kurulabilmektedir. Bu; geçmişle, yaşananlarla ve kişilerin buradaki rolleriyle ilgili bir hesaplaşmadır. Artık var olmayan bir ülkede, Demokratik Almanya Cumhuriyeti’nde yaşamış Christa Wolf’un kendi çocukluğunu ve yaşam öyküsünü anlattığı etkileyici romanı “Kindheitsmuster”ın (Çocukluk Çağı Örnekleri) ilk cümlesinde vurguladığı gibi, “mazi ölmemiştir; hatta henüz geçmişte de kalmamıştır. Onu kendimizden ayırmaya çalışıyor ve yabancıymış gibi davranıyoruz” (Wolf 1976, 2). Bu nedenle hafıza politikaları, yapılanları ve yaşananların anlamını belleğe sormadan bireylerin kendilerine engellenemez bir biçimde yabancılaşmalarını engellemeye katkı sağlar. Bu sayede de tarihten ders alınabileceğini, deneyim yüklü teorilerin kavranabileceğini ve yanı sıra toprağa tutunmak, yaşanmış hayatlarla bağı koparmamak için geçerli olan çelişkilerden korkmadan aksine, karşıtında izi arayıp bulmanın ve verimli kılmanın mümkün olabileceğine inanır. Bu tarz bir yaklaşım toplumsal olaylardaki kişisel payın araştırılması yönünde atılmış önemli bir adımdır. Böylece yalnızca alışlagelen düşünce şemalarının görünürdeki güvencesini sorunsallaştırmak değil, aynı zamanda yeni bir başlangıcı da temsil edebilmektedir. Nasyonal Sosyalizm’de kadının rolü ve işlevi böyle bir konu olma özelliğini taşımaktadır.

Nasyonal Sosyalizm’e dair yıllarca yürütülen uluslararası araştırmalar ve sayısız kamusal tartışmalar nedeniyle bu konuda artık yeni bir şeylerin söylenemeyeceği, Nasyonal Sosyalizmin tamamlanmış bir anlatı olduğu izlenimi yaratılmıştır. Ancak merkezi unsurları da dâhil olmak üzere Nasyonal Sosyalist rejimin yıkılışından 70 yıl sonra bile hakkındaki incelemeler bitmenin yakınından bile geçmemiştir. Nitekim Daniel Jonah Goldhagen’in 1996 yılında yayınlanan “Hitler’s Willing Executioners - Ordinary Germans and the Holocaust” başlıklı kitabı tartışmaları yeniden alevlendirmiş, ilgi odağını geçmişte “koruyucu” tezler bağlamında ele alınan konulara özellikle de kadına yönelmiştir. Birçok ülkede geniş yankı uyandıran kitabında Goldhagen, “Bir halkın kökünü kurutmak için öldürenler (...) onbinlerce çok sıradan Almandı” tezini ileri sürmüştür (Goldhagen 1996, 16). Soykırımı nasıl geldiğini açıklamaya çalışan bu kitap, failerin cinayet eylemlerine

zorlanmadığı gibi bu eylemlere karşı nefret de beslemedikleri, tersine “ayırıcı” antisemitizm ile şekillendirildiklerinden dolayı kendi iradeleriyle katıldıklarını vurgulamıştır. Dahası Goldhagen, soykırıma özellikle kadınların katılımının ifade edilen rakamların çok ötesinde olduğunu ve birçok Almanın rejimin soykırımsal faaliyetlerinden haberi olup, sessiz kaldığına işaret etmiştir (1996, 21). Goldhagen’ın bu kitabı ve ileri sürdüğü savlar birçokları için beklenmedik ve o dercede ölçüsüz kabul edilmiş olmakla birlikte aslında temelinde özellikle Alman kadın tarihçileri arasında ve feminist araştırmalarda bir süredir anlaşmazlığa neden olan bir konuyu yeniden gündeme getirmiştir. Sözü edilen bu konu Nasyonal Sosyalist rejim altında kadının “gerçek” rolü ve işlevidir[2].

Şüphesiz Nasyonal Sosyalist devlet, kadını ve cinsiyet politikalarını kendi toplumsal hedeflerini gerçekleştirmek için başka hiçbir politik sistemin yapmadığı ölçüde kullanmıştır. Ancak bu kullanım böyle bir rejimde kadının konumunu değerlendiren farklı eğilimlerin ortaya çıkışına da zemin hazırlamıştır. Nasyonal Sosyalizm’de kadınlara ilgili ilk çalışmalar “galiplerin tarihçileri” olan Amerikalı araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. 1944 yılında başlayan ve hükümet tarafından görevlendirilen (ileride savaş suçları komisyonunun da üyeleri olacak olan) Robert K. Kempner ve Ruth Kempner’in “Woman in Nazi Germany” başlığı altında yürüttükleri bu çalışmaların sonuçları Amerikalı yetkilileri telaşlandırmıştır. Bu telaşın bir nedeni cephede hayatını kaybeden çok sayıda Alman askeri nedeniyle ülkenin gelecekteki nüfusunun ağırlıklı kadınlardan oluşacağına öngörülmesi ve bu nedenle Nasyonal Sosyalist rejim altında kadınların sosyoekonomik durumlarının, Nasyonal Sosyalist devlete karşı zihniyetlerinin ve politik sorumluluklarının incelenmesinin hayati öneminin farkına varılmasıydı. Çalışmanın panik yaratmasının asıl nedeni ise elde edilen bulguların kadınların tehlikeli fanatizmlerine dair veriler sunmasıydı. Verilerde kadınların ülkenin gelecekteki demokratikleşmesi açısından bir tehdit oluşturacağı saptaması yer almaktaydı. Ancak savaş sonrası restorasyon dönemiyle birlikte müttefiklerin dosyalarından ve mahkeme tutanaklarından bu tür bilgiler çıkarılmış ve Nasyonal Sosyalist devlette kadınlar kendilerini büyük bir çoğunlukla politik olmayan bir alan içerisinde konumlandırmıştır. Devamında, Nasyonal Sosyalizmin “arı ırka” mensup ve “politik olarak güvenilir” kadınlara farklı katılım olanakları sunduğu, politik örgütlerle bütünleştiği ve kamusal yaşamın içine dâhil ettiği yönündeki tezler de, savaş sonrasında hızlı bir şekilde kolektif hafızalardan silinmiştir. Bununla birlikte henüz savaşın başında on iki milyon kadının, yani Deutsche Reich’taki kadın nüfusunun üçte birinin, Nasyonal Sosyalist devletin kitle örgütlerine üye oldukları gerçeği ortadan kaldırılamamıştır.

İzleyen yıllarda Nasyonal Sosyalizm’de kadın konusu çeşitli araştırmaların ve farklı eğilimlerin odağı olmaya devam etmiştir. 1970’li yıllarda “Üçüncü Reich” daki patriarkal yapıların neden olduğu mağdur kadınlar tezi, yeni ve politik olarak motive olmuş feminist tarih yazımında egemen hale gelmiştir. Bu kavrayış sonraki yıllarda yerini faşist rejimi destekleyen eşlerin ve annelerin suç ortaklığından faillığe tezine bırakmıştır. Kadın tarihçiler arasındaki tartışma (Historikerinnenstreit) olarak da bilinen bu cepheleşme bir süre sonra etkisini yitirmiş, kadının artık homojen bir grup olarak ele alınmadığı, eylem alanlarının yalnızca cinsiyet kategorisi tarafından belirlenmediği, heterojen bireyler topluluğu yaklaşımı öne çıkmıştır. Güncel olarak kabul edilen bu yaklaşım Nasyonal Sosyalizm’de kadının rol çeşitliliğine göndermede bulunmuş ve gelecekteki araştırmaların yönelimini belirleyebilecek güçte savlara sahip olduğunu ileri sürmüştür.

Geleneksel Savlar ve Değerlendirme Biçimleri: Mağduriyetin Anlatımı

1960’ların sonu ve 1970’lerde özerk kadın hareketleri radikal cinsiyet ayrımı tezine dayanmaktaydı. Buna göre bütün kadınlar biyoloji dışında, kendilerini daha aşağı insan olarak tanımlayan, kamusal yaşamın kısıpına yerleştiren ve düzenli yaralamalara maruz bırakan ortak bir şiddet tarihine sahip kabul edilmişlerdir. Sınıfsal ve kültürel farklılıkların ötesinde kadınları birleştiren unsurun baskının tarihi olduğu vurgulanmıştır. Bu dönemde kadın bir tarafta toplumsal cinsiyet ayıbının kolektif acısının taşıyıcısı, diğer tarafta tek cinsiyetli dünyayı değiştirme hakkının tanındığı ve beklendiği “devrimci özne” olarak tanımlanmıştır. Patriarki, kadının olmadığı ve kadına karşı erkek şiddetini yansıtan sistem, dünya ölçütünde cinsiyet ayrımcılığını uygulayan yapı olarak kabul edilmiştir. Güncel sonuçları olan geçmişin bütün haksızlıkları ve geleceğe etkileyecek bugünün haksızlıkları böylelikle aynı kökensel sebebe bağlanmıştır. Hepsini kapsayıcı tek bir kavramla, aynı tür açıklamayla ele alınmıştır: Eril egemenlik ve şiddet. Bilinçli bir genelleme yapılarak, sömürgecilikten Yahudilerin kovuşturmalarına, doğa kıyımından gündelik şiddete kadar bütün kültürel haksızlık çeşitleri patriarki eleştirisi kavramıyla tanımlanmış, farklı cürümler aynı gerekçelere ve failere yani erkeklere dayandırılmaya çalışılmıştır. Çeşitli cürümler benzer nedenlere ve yapısal aynı faile (erkeklere) indirgenmiştir. “Anlaşılan kadınlar bu uğursuz tarihe sorumlu bir biçimde katılmamışlardı” (Schrader-Klebert 1969; Dackweiler ve Schäfer 2002). Dahası

kadın, haksız bir düzeni ve adil olmayan yeni bir bilinci açığa çıkarırken, rakibi olan erkeği her tür eylemden de sorumlu kılmıştır. Dolayısıyla erkeğin dünyası olarak dünyanın keşfi kadının mağdur olarak keşfiyle aynı anlama gelmiştir. Güç/iktidardan uzak olmak aynı zamanda suçtan uzaklık, zayıflık, suçsuzluk olarak kabul edilmiştir (Steinbacher 2007, 15).

Bu tezler kendi içinde bilinçli bir soyutlama ve basitleştirme barındırır da aynı zamanda etkili olmuştur. Her politik başlangıç gibi hakikate ilişkin belirli bir bakış sergilemiş, toplumsal hafızaları olası tehlikelere karşı seberberlik halinde tutmuştur. Cinsiyetler arasındaki çatlağı göstermiş, kendi kültürlerinin şiddet dolu geçmişine ve gündelik yaşamlarının şiddet deneyimlerine mantıklı açıklamalar getirmiştir. Konuyla ilişkili olanların bütünlüğünü sağlamış ve uzun süre kadınlar arasında daha önce bilinmeyen bir dayanışma duygusunu geliştirmiştir. Birçok kadının kamusal suçlamalarda bulunmasına, meşruluk kazanmasına, her tür engelden muaf bir şekilde acı çekenlerin ve yaralıların tarafında yer almasına, nihayetinde kişisel politik suçluluk duygusundan arındırılmasına destek vermiştir.

Kadın kimliğini inşa edici bu perpektif güçlü bir biçimde öne çıkmış ve özellikle Nasyonal Sosyalizm’de kadının tarihi bu temel üzerinden ele alınmıştır. Olumlu bir karşılaştırma yapabilmek için bir tarafta kadının barışa duyduğu yakınlığa, diğer tarafta şiddete başvurmama özelliğine dikkat çekilmiş, direniş mücadelesi yüceltilmiş, suç ve suçluluk dışarıda bırakılmıştır. Dolayısıyla kadınlar, kadın düşmanı bir rejimin cinsiyetçi politikalarının kurbanı sayılmıştır. Devamında Nasyonal Sosyalizm’in cinsiyet ayırımına dayalı kavrayışına ve onun propagandasına göndermede bulunularak çeşitli analiz kategorileri oluşturulmuştur. Cinsiyetler arası ilişkiler, görevler, rol beklentileri ve kadın ile erkeğin eylem olanakları rejimin ideolojisi ve burada idealize edilen imgeler üzerinden tartışılmıştır. Buna göre Nasyonal Sosyalizm’de hegemonik erillik askerce yiğitlik teması üzerine kurulurken, onu “arı ırkın” ev kadını ve anne imgesi tamamlamıştır. Söz konusu bu stereotipsel cinsiyet imgeleri bedeninin temsili ile desteklenmiş, erkek bedeni “çelik kadar güçlü, mücadeleye hazır, zinde”, kadın ise “saf, düzgün, toprağa yerleşik” olarak yansıtılmıştır. Ernst Hanisch bu analizi, “bütün nesnenlerin ölçütü erkeklerdi, erkek savaşçılardı. Nasyonal Sosyalizm’in erkek kardeşliği haritasında kadınlar ancak boşlukları doldurmakta... rejimin beklentileri doğrultusunda biçilen rolleri yerine getirmekteydi” diyerek özetlemiştir (Hanisch 2006, 318-327).

Kadınların rejimin kurbanı oldukları yaklaşımı en yoğun şekilde Gisela Bock tarafından savunulmuş, Yahudiler ile kadınlar düşüncede aynı sistemin mağduru kabul edilmiş, bütün kadınların bilinçli ve planlı bir kitlesel cinayete kurban gittikleri vurgulanmıştır. Devamında Bock ırkçı, baba merkezli, her şeyden çok antinatalist rejimin kadına geleneksel rolleri uygun gördüğünü, kadını evinde ve ocak başında, kendisinin doğal olarak sahip olduğu doğurganlık bağlamında betimlediğine işaret etmiştir[3]. Benzer biçimde, soykırım ve toplumsal cinsiyet üzerine yazan, totaliter sistemlerin kadın politikalarını inceleyen Renate Wiggershaus, Annette Kuhn, Valentine Rothe ya da Rita Thalmann gibi isimler de genel olarak Nasyonal Sosyalist dönemi kadına yönelik baskıların uzun tarihinin bir diğer uğrağı olarak almıştır. Bu yazarlar açısından feminizm ve özgürlük karşıtı ideolojisiyle Nasyonal Sosyalizm “modern politik hareketler içerisinde en baskıcı ve tepkisel” olanı temsil etmiştir. Ann Taylor Allen ise Nasyonal Sosyalist iktidarın her türlü feminist örgütlenmeyi şiddetle bastırıldığına vurgu yaparak, “kadının enerjisi ve tutkusu, tarihte bilinen en vahşi erkek-üstünlük yanlısı rejimin hizmetine alet edilmiştir” savını ileri sürmüştür (Allen 1997, 360). Kısacası “Patriarkal Nasyonal Sosyalist Efendi Devleti”nde kadınlar başkaları tarafından yönlendirilen, hatta iradesiz nesnelere gibi işleyen birer “denetleme makinesi” ve “doğum makinesi” olarak konumlandırılmıştır (Wiggerhaus 1984).

Radikal Kopuş ve Yeniden Yorumlama: Suç Ortaklığından Faillığe

Kadının mağdur ve Nasyonal Sosyalist rejimin kurbanı olduğu söylemi yerine 1980’lerin ortalarından itibaren farklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Suç ortaklığı ile başlayan ve faillik kavramıyla sürdürülen bu yaklaşım feminist teori tartışmalarına dâhil edilmiş ancak zamanla konunun giderek daha çok kadın tarihçiler ve araştırmacılar arasındaki bir akademik tartışmaya doğru dönüşmesini de beraberinde getirmiştir.

Temel sav, kadınların hiyerarşik cinsiyetçi yapısına rağmen; gelişmiş yüksek teknolojinin yıkım gücüne sahip Nasyonal Sosyalist politikanın birçok alanında etkin olduklarıdır. “Faillik, kadınların patriarkal kültürde sistemi destekleyen ve onun vazgeçilmez parçası haline gelen araçları ve gereçleri ürettikleri ve kendilerini de araç haline getirdikleri tezinden hareket etmektedir” (Thürmer-Rohr 2004: 85). Kadınların farklı tarz ve biçimlerde ırkçı ve antisemitik kovuşturmalara katıldıkları ya da medeni durumları nedeniyle gizli polis eylemlerinden istifade ettikleri iddia edilmiştir. Bu iddia Weimar Cumhuriyeti’nden farklı olarak Nasyonal

Sosyalist devletin kadınların toplumsal hayata katılımlarını kolaylaştırıcı tedbirler aldığı, böylelikle özellikle savaş ekonomisine güçlü bir şekilde hizmet etmelerinin ve ordu, polis ya da gözetim teşkilatının birimlerinde görev almalarının teşvikini sağladığı (ya da bu mekanizmalarda çalışan erkeklerin eşleri olarak statüden yararlandıkları) savıyla desteklenmiştir. Suç ortaklığı olarak başlayan ancak belli bir süre sonra faillğe dönüşen bu işbirliği tezi, Nasyonal Sosyalizm'in yapısal şiddetinin bütün kadınları kolektif mağdur ettiği saptamasına karşı verilmiş bir yanıt olarak sunulmuştur.

“Kadının doğuştan gelen merhametine”ne yönelik bu kuşku, kadının Nasyonal Sosyalist politikaların sadece mağduru değil, aynı zamanda başkalarını da mağdur eden ve birçok durumda bizzat faillğine işaret etmiştir. Bu değişik bakış Nasyonal Sosyalizm'e dair feminist araştırmalar içinde sonrasında “mağdurluk-faillik” olarak adlandırılacak bir tartışmayı da alevlendirmiştir. Bu tartışma, prensip olarak bütün kadınları bağımlı hale getiren Nasyonal Sosyalist diktatörlüğün “erkek egemenliğinin en uç biçimi” tanımlamasını da yeniden ele almıştır. Faillik tezi, erkek egemen toplumlarda kadınların şiddete ve denetime uğradıkları gerçeğini görmezden gelmemekle birlikte Nasyonal Sosyalist güç/iktidara ve yok etme politikasına katılmadıkları ya da katılımlarının çok sınırlı olduğu varsayımına karşı çıkmıştır.

Şimdiye kadar ki kadın araştırmaları, kimliği inşa edici kadın tarihini yeniden oluşturmak için Nasyonal Sosyalist diktatörlüğü prensip olarak bütün kadınları boyunduruk altına alan “erkek egemenliğinin aşırı biçimi” olarak sunduğu gerekçesiyle suçlandı. Nasyonal Sosyalist diktatörlüğüne ve yok etme politikalarına kadının katılımı bu nedenle affedildi dolayısıyla algılanmadı. Nasyonal Sosyalizm'e ilişkin kadın araştırmaları Nasyonal Sosyalist terör sistemindeki kadının hatalarını zararsızlaştırdı (Lanwerd ve Stoehr 2007: 23).

Bu yönde ilk adım, “geçmişin kızkardeşleriyle” özdeşleşme gereksiniminden koparak kadınları mağdur olarak göstermeyen bir tarihe kadın katkısı arayışıyla ve sonucunda kadınların Nasyonal Sosyalizm'e katılımı konulu 1978'deki birinci kadın tarihçiler buluşmasıyla başlatılmıştır. Bu toplantılarda Nasyonal Sosyalist kadın araştırmalarının ilk dönemini özetleyen “mağdur araştırmaları” gibi tartışmalı tanımlamaların yeteri kadar adaletli ve yansız olmadığı, o dönemdeki Yahudi kadınlar, zorunlu kamp çalışanları, Romanlar veya Sintiler gibi gerçek mağdurlara ilişkin araştırmaları engellediği belirtilmiştir. Dahası bu kavrayışın “mağdurluk” ile “acizlik” arasında sorunlu bir birlikteliğe işaret ettiğinin altı çizilmiştir (Heinesohn, Vogel ve Weckel 1997, 13). Buradan hareketle 1980'lerin ortalarından itibaren Nasyonal Sosyalist rejimde kadınların faillği yaklaşımı ortaya konulmuştur[4].

Öncülüğünü Christina Thürmer-Rohr'un yaptığı bu yaklaşım, birçok feminist bilim kadını açısından Nasyonal Sosyalist kadın araştırmalarında bir “paradigma değişimini” simgelemiştir. Bu değişimin o güne kadar mağdur olarak görülen kadınların bu tarihten itibaren “fail birlikteliği”ni ortaya çıkarabileceği iddia edilmiştir. Ancak bu amaç, aynı dönemde özellikle bazı meslek gruplarında kadınların faillğiyle ilgili biyografilerin ve belgelerin yayınlanmasıyla birlikte kadın tarihçiler arasında mağdur-fail tartışmasına da sebep olmuştur[5]. Bu tartışmanın taraflarından birini Alman kadın tarihçi Gisela Bock diğerini ise Amerikalı kadın tarihçi Claudia Koonz temsil etmiştir. Tartışma Koonz'un “Mother in the Fatherland” (Koonz 1986) kitabının yayınlanmasından ve geniş çevrelerde etki uyandırmasıyla başlamış, “Geschichte und Gesellschaft” adlı dergide sürdürülmüştür. “Politik olmadığı” söylenen büyük kadın örgütlerinin Nasyonal Sosyalist devlete bağlanmasını inceleyen Koonz, bu özel dünyanın şiddetini bu kadar uzun sürdürülmesini ve yaygın kabulünü olanaklı hale getirdiğini savunmuştur. Kadınların, ev kadını ya da anne olarak gündelik işlerden sorumlu oldukları “Seperate Sphere” de Nasyonal Sosyalist suça katılımlarıyla ilgili olan kitaba en büyük eleştiriyi getiren Bock, rejimin “sterilizasyon politikası” ile ilgili çalışmalarında Nasyonal Sosyalist toplumun bütün alanlarında “ırk” kategorisinin önceliğine dikkat çekmiş ve böylelikle kadınların ve erkeklerin, kovuşturulan ve kovuşturulmayanların katılım koşullarının farklılığına vurgu yapmıştır (Bock 1983, 1986).

Tartışmanın neden olduğu öfke faillik tezini ileri sürenlerin “yuva yıkıcılar” (Schubert-Lehnhardt 2006, 267) olarak suçlanmalarına, geniş kesimlerden bu yöndeki araştırmaların uygun olmadığı, kadınların ağırlıklı ve öncelikli Nasyonal Sosyalizmin mağdurları olarak görülmesi ve anlatılması gerektiği yönünde taleplerin yükselmesine yol açmıştır[6]. Ancak bu itirazlara rağmen faillik tezi ilgi çekmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Bu yaklaşım, kadınların itham edilen şiddet ilişkilerinin karşısında durmadığı, tersine ondan yararlandığı ve onu etkilediğinin altını çizmiştir. Buna göre kadınların eylemleri yalnızca zorlama değil, tersine kendi seçimleri, çoğu zaman patriarkal ilişkilerin yararına olan özgür iradeleri olarak gösterilmiştir. Devamında kadınların sadece

yaralanmadığı ve suistimal edilmediği ya da zarar verici sistemin içinde boğulmadığı ancak aynı zamanda sisteme kendilerinin dâhil olduğu ve ayrıcalıklar edindiği vurgulanmıştır. Kadınların, yerine getirdikleri görevlerden ve etkinliklerden dolayı kazançlı çıktığı kanıtlanmaya çalışılmış, birçok kadının erkeklerin egemen olduğu böyle bir rejimi desteklemesinin de sistemin en büyük zaferlerinden biri olduğu kabul edilmiştir (Thürmer-Rohr 1987, 41).

Çeşitli çevrelerden getirilen eleştirilere rağmen, faillik tezi kendini patriarkal toplumun işleyiş biçimlerinin izini sürmekte olan bir yönetsel deneyim olarak tanımlamıştır. Bu deneyim yardımıyla örgütlü haksızlıkların aydınlatılabileceği ve kadınların kendilerine meydan okuyabileceği, kolektif desteğin ve ortaklaşa çalışmanın örtüsünün kaldırılacağı beklenmiştir. Böylelikle basitçe koşulların getirdiği mağdur olma durumu veya kişisel sorumlulukların yükünü hafifletme gibi geçmiş yılların argümanlarını tekrarlamadan yeni bir bakış açısına yol açılabileceğine güvenilmiştir.

Kadınları büyük bir mağdur kolektivitesi haline getiren haksızlık söylemi aracılığıyla koruma artık bırakılmaktaydı. Kadınların yalnızca doğrudan katılarak değil, koşulları kabullendikleri, müdahale etmedikleri, kendilerini sorumlu görmedikleri ölçüde Nasyonal Sosyalist eylemlerin bir parçası olduklarının altını çizmekteydi. Bu tez; kadınların kendilerini sık sık “diğer cinsiyet” olarak gördükleri, erilliğin ötekisi, erkekliğin ötekisi, patriarkal aklın ötekisi olarak konumlandıklarını; farklı türden davranışlara, ahlaka, dile, düşünce tarzına vb. sahip oldukları, “kadınsal” kimliğe bağlı bir idealin de kışkırtılmasıydı. Deneyimlenen ve gözlemlenen acılardan öncelikle erkeklerin, egemenlerin, faillerin ya da sistemin sorumlu oldukları dış düşmanlar üzerine kurulu bir kadınsal benlik remi de böylelikle reddedilmekteydi (Thürmer-Rohr 2004, 85-86).

Bu açıdan sorgulandığında faillik tezinin artık kusursuz bir biçimde cinsiyetler arası ayrıma dayanan feminist çıkış savlarıyla uyuşmadığı da görülmüştür. Bu tez, erkekler ile kadınlar, failler ile mağdurlar arasındaki kesin ayrımı ortadan kaldırmış, “günahsız bizler”e dayalı kolektif hafızaları yenilemiştir (Windaus-Walser 1988). Özetle faillik teziyle ilgili çalışmalar, (kovuşturulmayan) Alman kadınlarının büyük bir çoğunluğunun şiddet sistemini onayladığı ya da şikâyetsiz bir tavır aldığı, dahası toplumun nüfuzlu kesimlerin önemli bir kısmının aktif bir şekilde ırkçı politikalara ve soykırıma katıldıklarının altını çizmiştir.

Mağdur-Fail Dikotomisinin Ötesi: Eylem Alanları Yaklaşımı

Ahlaki değerlendirmeler ile yüklü mağdur-fail ikileminin sınırlılığını aşmak amacıyla gündeme getirilen “eylem alanları yaklaşımı”, farklı eylem seçeneklerinin olabilirliğine yönelmiştir. Bu yaklaşım eylem alanlarının ve seçeneklerinin farklılığına odaklanırken, bunların eş zamanlı olası çelişkili doğasına da işaret etmiştir. Nitekim kadınların bir yanda mağdurluklarını yok etmeye çalışan argümanlar üretirken diğer yanda karşı çıktıkları Nasyonal Sosyalizmin ırkçı milliyetçi benzetmeleriyle yüklü politikalarını yeniden ürettiklerini de göstermiştir. Dahası yakın bir örnek Türkiye’den özelinde Tanzimat sonrası feminist hareket içinden verilebilir. Baskın Türk milliyetçiliği ortamında kadınların bir yandan özgürleştirici politikalar üretmeye çalışırken diğer yandan geçmişte birlikte yol aldıkları diğer milletten kadınları ötekiliğe terk edişleri önemlidir. Söz konusu olan kamusal alana çıkmaya çalışan ve toplumsal yaşamın öznesi olmak isteyen müslüman kadınların diğer dini ve etnik aitlikleriyle tanımlanan kadınları dışlamalarıdır. Daha güncel bir başka örnek feministlerin Kürt kadın hareketine yönelik küçümseyici yaklaşımları ve milliyetçiliğin kadınlara açtığı muğlak alanların neden olduğu ayrıştırıcı sonuçlardır (Demirdirek 1993; Sirman 2002 ve 2011). Özellikle kadın tarihçiler arasındaki tartışmanın sonuçlarından biri olarak bu yeni yaklaşım, Nasyonal Sosyalist rejim altında kadınların ve erkeklerin eylem alanlarına ayrıntılı bakışa izin veren eleştirel araştırmaların da önünü açmıştır.

Son yıllarda artmış olan tarihsel, kültür bilimsel ve sosyolojik araştırmalardan elde edilen verilere dayanan bu yaklaşım kovuşturulmayan Alman kadınlarını mağdur-fail şeması üzerinden açıklama çabalarının yetersizliğine, Nasyonal Sosyalizm’de kadın nüfusunun rolüne ilişkin kalıp inançların doğrulanmadığına işaret etmiştir. Buradan hareketle yeni tez, kadınların eylem alanlarının karmaşık olduğu ve Nasyonal Sosyalizm’de kadın nüfusun farklı rolleri üstlenebildiğidir. Bu tez, kadınların önemli bir kısmının “gri bölgede” konumlanmak durumunda kaldığının görmezden gelindiği saptamasına dayandırılmıştır.

Bu yaklaşımın insan davranışlarının koşullarına ve olanaklılığına duyduğu bilimsel ilginin kökeni uzun zaman öncesine, tarihsel antropolojiye ve dolayısıyla gündelik yaşam araştırmalarına dayandırılrsa da Nasyonal Sosyalizm’e uyarlaması daha yenidir. 1997 yılında Hamburglu üç kadın tarihçi, alt başlığı “Nasyonal Sosyalist

Almanya'da Kadınların Eylem Alanları” olan derlemeleriyle mağdur-fail ikileminin mutlaklığını aşmaya çalışmışlardır. Kirsten Heinsohn, Barbara Vogel ve Ulrika Weckel yaklaşımlarında tartışmalara yol açan, ahlaki eğilimleri gündeme getiren ikilemleri geçmeye çalışarak, tarihsel analizlerinde farklı eylem alanlarına yönelmişler ve Nasyonal Sosyalizm’de kadınların olduğu kadar erkeklerin de davranışlarına odaklanmışlardır. Bu doğrultuda kadınların “gerçekten buldukları ve etkin oldukları” (Heinsohn, Vogel ve Weckel 1997, 13) farklı alanlarda ve mekânlarda eylemlerinin koşullarını ve olanaklarını ortaya çıkarmaya, bu sürece aktörlerin kendi yorumlarını da katmaya çalışmışlardır.

Ampirik olarak uygulaması zor, teorik olarak da sınırlı tartışmalara konu olan bu yaklaşım ikilemlerin barındırdığı sorunların aşılabileceği iddiasını güçlendirmek için farklı yaşam alanlarına, iş bölümüne ve örgütlenmelere yönelmiştir. Bu kavram hem bireyin hem de toplumsal çevrenin özgürlüğüne işaret etmiş, kadınların homojen bir grup olarak ele alınmasını sağlayan “kesintisiz özne” anlayışının aşılmasını önermiş ve ilginin mağdur ya da faillerden ziyade “bütünüyle sıradan insanlara” kaymasını talep etmiştir. Böyle bir kavrayış, devlet ve politikada cinsiyetçi yapının ve bilginin varlığını kabul ederek, Nasyonal Sosyalist toplumun farklı kurumlarındaki ve eylem alanlarındaki kadınlara başvurmuştur. Burada söz konusu olan eylem alanlarının, normların ve toplumsal pratiklerin hangi koşullarda kadınlar açısından değiştiği, özellikle “Alman halk dayanışması” (Volksgemeinschaft) altında seçeneklerin ve dışlamaların neler olduğudur. Nitekim Gisela Bock gerçekleştirdiği araştırmasında kadınların eylem alanlarının karmaşıklığına değinmiş, Nasyonal Sosyalizm’de kadın nüfusun “mağdur, fail, ortak suçlu, seyirci, direniş savaçısı, yardımcı” gibi eylem seçeneklerini paylaştığını saptamıştır (Bock 1997, 261).

Sonuç

Bugünden bakarak geçmişi, özellikle de Nasyonal Sosyalist rejim altında kadının rol ve işlevini, yukarıda belirtilen yaklaşımlardan biri ya da birkaçı doğrultusunda ele almak zor bir konudur. Çünkü her yaklaşımsal tercih ahlaki konumlanmayı ve buradan türetilen çıkarımlar aracılığıyla yorumlamayı gerektirmektedir. Üstelik sözü edilen bu zorluk, dönemin şahitlerinin bir kısmını uzun yıllar tanımış ve yaşananları ilk ağızdan dinlemiş makalenin yazarı açısından daha da artmaktadır. Bu nedenle böyle bir konuda sonuçlara ulaşmaktan çok, kısa değerlendirmelerde bulunmanın daha doğru olduğuna inanılmaktadır.

Şüphesiz Nasyonal Sosyalizm ırkçı ve diktatöryel bir rejimdi ve arkasında acılar, soykırım gibi kitlesel katliamlar bıraktı. Bu rejim “halk dayanışması” kavramını kullanarak, uzmanlardan ve teknolojiyen yararlanarak, farklı yöntem ve tarzlar geliştirerek yine ırkçı, yayılmacı ve antisemitist hedeflerini gerçekleştirmeye çalıştı. Bu süreçte patriarkal devlet sistemi özellikle kadınlardan başka hiçbir sistemin geçmişte yapamadığı ölçülerde yararlandı. Kadınların büyük bir kısmı baskılandı, suistimal edildi, kovuşturuldu ve “Mädchen- und Frauenorganisationen” (Genç Kız ve Kadın Organizasyonları) aracılığıyla küçük yaşlardan itibaren arızalı bir sisteme zorla dâhil edilmeye çalışıldı. Ancak bir kısmı da aynı sistemi destekledi ve edindiği ayrıcalıklar nedeniyle onun gönüllü bir parçası haline geldi. Özellikle paramiliter SS (Koruma Timi, Özel Birlik) çevresinde yürütülen yan faaliyetler, çalışma ve imha kamplarında gardiyanlık kariyer yapabilme olasılığı olarak görüldü. Polonya’nın işgalini inceleyen Elisabeth Harvey’in de vurguladığı üzere, Nasyonal Sosyalizm’in “Doğuyu Almanlaştırma” seferi büyük ölçüde “kadınların soumluluğunda” işlemiş ve genellikle genç Alman kadınların kendi istekleriyle yürütülmüştür (Harvey 1998). Bunların dışında ve sayıca daha az olmakla birlikte yine de hatırı sayılır kadının 1933 ile 1945 arasında Nasyonal Sosyalizm’e karşı gösterdiği direnişten bahsetmek gerekir. Çoğunluğu sosyal demokrat ya da komünist partilerde örgütlenmiş olan, alt ve orta sınıfa mensup kadının Nasyonal Sosyalist rejime, savaşa ve baskı mekanizmalarına kişisel ya da kolektif bir biçimde direnişte bulunduğu gerçeği hem rejim, hem de sonraki yıllarda bilimsel çalışmalarda gözden kaçırılmış, bir kenara bırakılmıştır. Oysa bu çerçevede kadınlar farklı direniş biçimleri geliştirmiş, muhalif dost, dayanışma, müzakere çevreleri kurmuş, fabrikalarda “Widerstand im Wartestand” sloganıyla iş yavaşlatma eylemleri gerçekleştirmiş, toplu sokak gösterilerinde bulunmuş ve bodrumlarında ya da odunluklarında kovuşturulan insanları gizlemişlerdir.

Bu durumda Nasyonal Sosyalizm’de kadın konusunu ya-ya da kategorisi içerisinden, mutlak bir mağdur-fail ikilemi üzerinden ele alan bir tartışmanın gerçeği bütünüyle yansıtamayacağını belirtmek gerekir. Bunun bir nedeni kadınların çoğunlukla hem mağdur hem de fail olmaları iken diğer bir nedeni ise mağdur-fail ikileminin kadınları bütünüyle türdeş kabul etmesi, eylem alanlarına göre bir ayrıma gitmemesi olarak açıklanabilir. Dolayısıyla diğer ikisiyle karşılaştırıldığında eylem alanları yaklaşımının daha yerinde olduğu ve gelecekte bu konuda yapılacak çalışmalara yön verebilecek farklı argümanlar sunduğu söylenebilir.

[1] Burada bir kelime oyunuyla tarih anlamına gelen “history” yerine kadınların tarihi anlamında “herstory” kavramına göndermede bulunulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya’da nüfusun %54’ü kadınlardan oluşmaktaydı. Belirli ölçülerde iş hayatının içinde yer almakta ve 1919 yılından bu yana da seçme ve seçilme hakkını kullanmaktaydılar. Weimar Cumhuriyeti’nde kadınların önemli bir kısmı Komünist ya da Sosyal Demokrat partilere veya sendikalara üyeydi. Buna karşılık Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter Partei, NSDAP) neredeyse bütünüyle erkeklerden olduğundan özellikle kadın üyelere sahip partilere düşmanca yaklaşmaktaydı. 1925 yılında çalışan kadın oranı %51.5 iken, bu oran ekonomik kriz yıllarında %49.3’e düşmüştür. Kriz sonrasında kadınların işçilikten kazandıklarıyla geçinememeleri, iş güvenliğinin bulunmaması onları bir yanda aileye geri çekilmelerine diğer yanda da muhafazakar propagandaya açık hale getirmiştir. Dahası birçok kadın açısından, erkeğin çalıştığı kadının çocuk yetiştirip ev işleriyle uğraştığı klasik aile resmi çekici gelmiştir. Anne olarak kadınların onurlandırıldığı, “ulusun anneleri” biçiminde betimlendiği bu resim farklı partilerce ama özellikle de NSDAP tarafından yaygınlaştırılmıştır. Geleneksel kadın ve cinsiyetler ideolojisine rağmen 1933 yılından itibaren çalışan kadınların önemli bir kısmı silahlanma ve savaş ekonomisinde istihdam edilmeye başlanmıştır. Nasyonal Sosyalizm en sorunsuz şekilde önce burjuva kadın örgütlerini kendi tarafına çekmeyi başarmıştır. Kadın okulları, dersler, Hitler Gençliği’nin (Hitlerjugend) bir parçası olarak Alman Kızlar Birliği (Bund Deutscher Mädchen BDM), Annelik kültü, zorunlu sterilizasyon, çocuk aldırmanın ve gebeliği sonlandırmanın yasaklanmasına yönelik hukuk kuralları aracılığıyla yeni kadın yaratılmaya çalışılmıştır.

[2] Bilindiği kadarıyla doğrudan bu tartışmaya ilişkin Türkçede yayınlanmış herhangi bir bilimsel çalışma mevcut değil. Var olan çok az sayıdaki çalışma ise genel olarak faşizme ve kadına odaklanmıştır. Bu çalışmalardan ilki Şirin Tekeli’ye ait olup; “Faşizm ve Kadınlar” (1984) başlığını taşımaktadır. Bu çalışmasında Tekeli, faşizm altında kadınları Yahudilerden sonra en fazla baskıya maruz kalan toplumsal kesim olarak tanımlamış, ideolojik-politik baskıya maruz kalan kadınların yoğun biçimde sömürüldüklerini ve ezildiklerini belirtmiştir. Daha yeni tarihli yüksek lisans çalışmasında Burcu Baştürk, İtalya ve Almanya örneğinde Faşizmin cinsiyetçi ve militarist yapısı içinde kurgulanan kadın imgesinin temel nitelikleri üzerinde durmuş, sonuçta kadınların bedenleri üzerinden politikaları aracılığıyla kitlesel olarak ezilmelerini incelemiştir (2013). Her iki çalışma Faşizmin kadınlara yönelik baskı politikalarına eğilmekte, yine kadınların aile içindeki rol dağılımına, çeşitli örgütler, aracılığıyla zihinsel olarak bu rollerin kurulma biçimlerine odaklanmakta ve bir mağduriyet söylemi etrafında çözümlenmektedir.

[3] Nasyonal Sosyalist ideolojinin en önemli unsurlarından biri öjenizmdir. Francis Galton’un ilk kez kullandığı bu kavram, toplumsal politik tedbirler aracılığıyla “aryan” ailenin doğum oranlarını artırma, “değersiz yaşamları” engelleme, tecrit etme ve yok etme anlamına gelmiştir. 1933 yılında Hitler’in iktidara gelişiyle birlikte “öjenik sterilizasyon yasası” uygulanmaya başlanmıştır.

[4] Bu ortaya konuluşun bir nedeni edinilen tarihsel metinlerin analiziye diğer bir nedeni ise yeni kadın hareketindeki eşzamanlı politik değişimdi. İç çatışmalar ve bölünmelerle yüklü bu değişim, yalnızca kadınlar arasındaki farklılıklara işaret etmemekte aynı zamanda feminizmin devletle birleşmesini bir olasılık olarak da görmektedir.

[5] 1980’lerde patriarki üzerine gerçekleştirilen yoğun tartışmalar beraberinde kadın hareketi içerisinde kadınların kendi cinslerine yönelik baskılarının gerekçelerini ve yöntemlerini eleştiren bir eğilimin doğmasına neden olmuştur. Bu eğilim bir sonraki aşamada Nasyonal Sosyalizm’de olası “faillik” düşüncesini üretmiştir. Böylelikle mesele kadın hareketinin politik amaçlarından tarihçiler ve kadın araştırmacılar arasındaki akademik tartışmaya doğru kaymıştır. Bununla birlikte bütün boyutlarıyla konu ancak 1990’larda, kadınları yalnızca mağdur olarak incelemenin faillliği göz ardı edebileceği argümanı ile birlikte gündeme gelmiştir. Bu çerçevede Gisela Bock ve Claudia Koonz arasındaki müzakere “tarihçiler arası tartışma” olarak adlandırılmıştır. İki tarihçi ile başlayan ancak zamanla genişleyen bu tartışma kendi içinde farklı aşamalar barındırmıştır. Nitekim ilk olarak Nasyonal Sosyalizm’in suçları ve Almanya’nın kendi kavrayışında politik anlamının tarihsel yorumu üzerinde durulmuştur. Devamında çekişme Avrupa’da Yahudilere uygulanan soykırıma ve Alman tarihinde Nasyonal Sosyalizm’in yerini saptamaya doğru evrilmiştir. Nihayetinde kadın tarihçilerin, Nasyonal Sosyalist rejimde kadınların rol ve işlevleri konusunda ileri sürdükleri farklı savların gündeme getirilmesiyle sonlanmıştır.

[6] Buna örnek Elizabeth Harvey’in çalışmasıdır. Harvey’e göre, işgal edilmiş Polonya’da politik ve mesleki

sorumluluğun “reichsdeutsche” kadınlara devredilmiş olması, her ne kadar bazı ayrıcalıklı kadınlara “NS sistemi içinde özerklik ve güç verilmesine” yol açmışsa da bu “kadının özgürlüğü ve kendi geleceğini belirleme anlamında bir gerçek özgürlük” olarak kabul edilmemelidir (Harvey 1998, 213).

Kaynakça

- Allen, Ann Taylor. “The Holocaust and the Modernization of Gender: A Historiographical Essay,” *Central European History* 30, no. 3 (1997): 349-364.
- Baştürk, Burcu. *İtalya ve Almanya Örnekleri Bağlamında Faşizmde Kadın İmgesi* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013).
- Bock, Gisela. “Racism and Sexism in Nazi Germany: Motherhood, Compulsory Sterilization, and the State,” *Signs* 8, no. 3 (1983): 400-421.
- Bock, Gisela. *Zwangsterilisation im Nationalsozialismus: Studien zur Rassenpolitik und Frauenpolitik* (Opladen: Westdeutscher Verlag, 1986).
- Bock, Gisela. “Ganz normale Frauen: Täter, Opfer, Mitläufer und Zuschauer im Nationalsozialismus,” *Zwischen Karriere und Verfolgung* ed. Kirsten Heinsohn et al. (Frankfurt: Campus, 1997), 245-277.
- Dackweiler, Regina-Maria, Reinhild Schäfer (ed.) *Gewalt-Verhältnisse* (Frankfurt/New York: Campus Verlag, 2002).
- Demirdirek, Aynur, *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının Bir Hikayesi* (Ankara: İmge Yayınları, 1993).
- Goldhagen, Daniel Jonah. *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust* (Vintage, 1997).
- Hanisch, Ernst. “Opfer/Täter/Mythos: verschlungene Erzählungen über die NS-Vergangenheit in Österreich,” *Zeitgeschichte* 33, no. 6 (2006): 318-327.
- Harvey, Elisabeth. “Die deutsche Frau im Osten,” *AJS* 38, (1998): 191-214.
- Heinsohn, Kirsten, Barbara Vogel und Ulrike Weckel (ed.). *Handlungsräume von Frauen im nationalsozialistischen Deutschland (Geschichte und Geschlechter, Bd. 20)* (Frankfurt/Main: Campus, 1997).
- Kempner, Robert K. ve Ruth Kempner. *Women in Nazi Germany* (Washington, D.C.: Library of Congress, 1944).
- Koonz, Claudia. *Mothers in the Fatherland: Women, the Family and Nazi Politics* (Routledge, 1986).
- Koonz, Claudia. “Erwiderung auf Gisela Bocks Rezension von Mothers in the Fatherland,” *Geschichte und Gesellschaft*, H.18, (1992): 400-404.
- Kuhn, Annette. “Die Täterschaft deutscher Frauen im NS-System,” *Frauen im Nationalsozialismus, POLIS*, (1993): 2-19.
- Lanwerd, Susanne und Irene Stoehr. “Frauen- und Geschlechterforschung zum Nationalsozialismus seit den 1970er Jahren. Forschungsstand, Veränderungen, Perspektiven,” *Frauen- und Geschlechtergeschichte*

des Nationalsozialismus. Fragestellungen, Perspektiven, neue Forschungen ed. Johanna Gehmacher und Gabriella Hauch (Innsbruck, Wien, Studienverlag, Bozen, 2007), 22-68.

- Schrader-Klebert, Karin. "Die kulturelle Revolution der Frau," *Kursbuch* Nr.17 (Berlin, 1969): 1-46.
- Schubert-Lehnhardt, Viola. "Frauen als Täterinnen im Nationalsozialismus," *UTOPIE kreativ* 185, no. 3 (2006): 266-268.
- Sirman, Nükhet, "Kadınların Milliyeti," *Milliyetçilik: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 4 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 226-244.
- Sirman, Nükhet, "Kadınların Milliyeti," *İstanbul-Amargi Feminizm Tartışmaları* (Kasım 2011): 85-101.
- Steinbacher, Sybille (ed.). *Volksgenossinnen. Frauen in der NS-Volksgemeinschaft, (Beiträge zur Geschichte des Nationalsozialismus)* (Wallstein Verlag, 2007).
- Tekeli, Şirin. "Faşizm ve Kadınlar," *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası* 38, no. 3-4 (1984): 405-429.
- Thürmer-Rohr, Christina. "Von der Täuschung in die Ent-Täuschung," *Vagabundinnen – Feministische Essays* (1987): 38-56.
- Thürmer-Rohr, Christina. "Mittäterschaft von Frauen: Die Komplizenschaft mit der Unterdrückung," *Handbuch Frauen- und Geschlechterforschung* ed. Ruth Becker und Beate Kortendiek (VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2004), 85-90.
- Tröger, Annemarie. "Die Dolchstoßlegende der Linken: 'Frauen haben Hitler an die Macht gebracht'," *Frauen und Wissenschaft. Beiträge zur Berliner Sommeruniversität für Frauen* ed. GRUPPE BERLINER DOZENTINNEN (Berlin, 1977), 324-325.
- Wiggerhaus, Renate. *Frauen unterm Nationalsozialismus* (Wuppertal: Hammer Verlag, 1984).
- Windaus-Walser, Karin. "Gnade der weiblichen Geburt? – Zum Umgang der Frauenforschung mit Nationalsozialismus und Antisemitismus," *Feministische Studien* 6, no. 1 (1988): 102-115.
- Wolf, Christa. *Kindheitsmuster* (Suhrkamp Verlag, 1977).